

PEDAGOGY

ПОГЛЯДИ ПЕДОЛОГІВ НА ПРИЧИНИ ПОЯВИ «МОРАЛЬНО ДЕФЕКТИВНИХ» ДІТЕЙ У ПУБЛІКАЦІЯХ В ПЕДАГОГІЧНИХ ЖУРНАЛАХ (20-30 pp. XX ст.)

Бондарець Марія, здобувач PhD

Україна, м. Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31102019/6729

ARTICLE INFO

Received: 29 August 2019

Accepted: 18 October 2019

Published: 31 October 2019

KEYWORDS

pedologists,
“morally defective” children,
pedagogical journals “The Way of
Education”,
“The Way of Enlightenment”,
“Pedology”,
“Our school”,
social factors.

ABSTRACT

In the article based on the analysis of publications in pedagogical journals of the 20-30s of the XX century (“The Way of Education”, “The Way of Enlightenment”, “Pedology”, “Our School”) the views of well-known psychologists and educationists on the social causes of the emergence of “morally defective children” have been generalized.

It has been found that the term “morally defective child” was used to refer to children who suffered from character and emotional-will disorders, and who were prone to aggressive and unlawful behavior or were pedagogically neglected, homeless, etc.

The ambiguity of approaches to the interpretation of the causes of the emergence of “morally defective” children in the pedagogy and psychology of the studied period has been proved. In particular, A. Zalkind, L. Vygotskyi, O. Mukhina, M. Tarasevich in their works substantiated the role of the social environment as a factor of morally defective childhood.

It has been proved the interconnection of moral deficiency with the socio-economic and cultural-pedagogical conditions of the development and upbringing of a child.

Citation: Бондарець Марія. (2019) Pohliady Pedolohiv na Prychyny Poiavy «Moralno Defektyvnykh» Ditei u Publikatsiiakh v Pedahohichnykh Zhurnalakh (20-30 rr. XX st). *World Science*. 10(50), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31102019/6729

Copyright: © 2019 Бондарець Марія. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. У програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей зазначено, що «сучасні діти знаходяться в ситуації численних ризиків, спокус, негативних впливів (у тому числі і через маніпулятивні технології деструктивного змісту ЗМІ, інтернет-мережі, різних видів рекламної продукції), дезорієнтації у вимогах і моделях поведінки, беззмістовного проведення позаурочного часу. Посилення тенденцій щодо зміцнення культу сили, грошей, маргіналізації підлітків за місцем проживання, ствердження асоціальних субкультур сприяє набуттю і накопиченню асоціального і протиправного досвіду у дітей, формуванню у них викривленого образу світу та актуалізує потребу формування у підростаючих поколінь гуманістичної та стійкої до маніпуляцій свідомості, моральних принципів, духовності» [1].

Як і у кінці XIX – на початку XX ст., сьогодні, практично через сто років, знову особливо гостро постала проблема збільшення кількості «важких», у тому числі й т. зв. «морально дефективних» дітей, що зумовлено суспільно-політичними викликами у державі.

Переосмислення підходів до вирішення означеної проблеми зумовлює необхідність врахування уже наявного досвіду в галузі педагогіки та психології щодо проблеми морально дефективного дитинства.

Аналіз наукових джерел, зокрема праць з педагогіки та психології, публікацій у періодичних виданнях дав змогу констатувати значний інтерес до питань дефективного дитинства як українських, так і зарубіжних дослідників (Р. Барун, Л. Виготський, А. Залкінд, В. Кашенко, І. Козлов, В. Красуський, І. Левінсон, О. Мухіна, М. Тарасевич, В. Рабінович та ін.).

Метою пропонованої наукової розвідки є аналіз поглядів відомих психологів та педагогів на соціальні причини появи «морально дефективних дітей» крізь призму публікацій педагогічних журналів 20-30 рр. ХХ ст.

Результати дослідження. Аналіз психолого-педагогічної та довідкової літератури дав змогу констатувати, що термін «морально дефективний» був уведений англійським науковцем Д. Прітчардом у 1835 р. і означав моральне божевілля (*moral insanity*) – психічну хворобу, пов'язану лише із моральною сферою, яка не зачіпає інтелект. Це поняття було офіційно визнаним і поширеним у радянській педагогіці до середини 30-х років ХХ ст., ним характеризували дитину з поведінкою, що не відповідала нормам суспільної моралі. До категорії «дефективних» зараховували і малолітніх злочинців, і сотні тисяч безпритульних, які опинилися на вулиці унаслідок соціальних катаклізмів. Число безпритульних дітей зростало до колосальних розмірів, а педагоги, які мали досвід роботи з дітьми мирних часів, були не в змозі розуміти й впливати на «дітей революції», які заповнили дитячі будинки і школи [2].

Загалом поняття «морально-дефективна дитина» використовували щодо дітей, які страждали порушеннями характеру і емоційно-вольової сфери, і які були схильні до агресивної та протиправної поведінки, педагогічно запущені, безпритульні і т. п. Тобто під моральною дефективністю розумілося явне відхилення від загальноприйнятих норм поведінки.

Аналіз наукових джерел засвідчує неоднозначність підходів до трактування причин появи «морально дефективних» дітей у педагогіці та психології досліджуваного періоду. Схарактеризуємо окремі публікації педагогів, психологів, педологів на шпальтах педагогічної преси, в яких вивчалися першопричини відхилень у поведінці дитини.

Український вчений-педолог М. Тарасевич на сторінках журналу «Шлях освіти» у статті «Педологія та її значення в сучасному педагогічному будівництві» (1923 р.) наголошував на потребі вивчення організації дитячого життя, а саме:

- вивчення дітей, всієї зовнішньої обстановки їхнього життя;
- врахування всіх постійних і можливих чинників, що спотворили, зіпсували це життя;
- постійне вивчення біологічних і психічних законів еволюції людини задля того, щоб у

кожний момент власної творчої роботи вміти *зрозуміти* бажання дітей, *передбачати* їхні потреби, усувати всі чинники, що гальмують їхній розвиток, постійно уважно *спостерігати* і *слідувати* за дитячими зусиллями [3, с. 4].

Учений звертав увагу педагогів та психологів на ще один принциповий вимогу педології під час роботи з дефективними дітьми – не на дітей впливати, не дітей змінювати, а впливати на життя, змінювати навколишню обстановку – середовище – так, щоб вона давала все необхідне для їхнього повноцінного розвитку.

Дослідник виділяв два важливі моменти, які, на його думку, визначають придатність до педагогічної діяльності, а саме:

- 1) доброзичливість і довіру, які педагог має уміти завжди створювати навколо себе;
- 2) широку і різнобічну освіту в усіх галузях, що мають відношення до правильного розуміння і врахування питань взаємовідносин середовища і дитини [3, с. 13].

У журналі «Наша школа» в статті «Детская моральная дефективность» (1924) професор медицини схарактеризував існуючі класифікації дітей з порушеннями розвитку, оскільки «питання про дитячу дефективність набуло державного значення». У запропонованій лікарем класифікації в кожному з типів дитячої дефективності було виділено дітей трьох груп: а) без розумової і моральної дефективності; б) з розумовою дефективністю; в) з моральною дефективністю [4].

Спробу критичного осмислення проблеми важкого дитинства та появи важких («морально дефективних») дітей було зроблено лікарем і психологом, основоположником радянської педології, головним редактором журналу «Педологія» (1928–1932), директором Інституту психології, педології і психотехніки А. Б. Залкіндом (1889–1936). В журналі «Путь просвещения» в статті

«Выбитые из социальной колеи дети» (1925) учений виклав бачення першопричини появи «важких» дітей, обґрунтовуючи ключову роль соціального середовища у формуванні девіантної поведінки. Чітко простежується думка, що морально дефективна дитина – дитина не з вродженими органічними вадами, але «вибита із соціальної колії». А. Залкінд стверджував, що причину моральної дефективності варто шукати не в дитині, а поза нею – в соціальному середовищі (соціально-економічних та культурно-педагогічних умовах, в яких росла і розвивалася дитина).

Психолог акцентував увагу на трьох ключових питаннях проблеми:

- а) що являє собою сутність важкого дитинства;
- б) які причини і умови, що «живлять» важке дитинство;
- в) як попередити важке дитинство і як перевиховувати важких дітей.

У доповіді на II Всеросійському з'їзді з правової охорони неповнолітніх А. Залкінд критикував існуючу на той час дефектологічну класифікацію «важкого дитинства»: 1) «діти грубо соціально незручні, так звані «злочинні діти»; 2) діти педагогічно незручні («тупі», «неуважні», «відсталі», «нервові»); 3) діти сімейно незручні.

Насамперед А. Залкінд виділив істотні ознаки дитячої поведінки, за якими можна розрізняти дітей:

- а) за загальним багатством збудливості, сприйнятливості, реактивності та емоційності;
- б) за якістю переробки сприйнятого матеріалу;
- в) за фактичним багатством отриманого життєвого досвіду [5, с. 10].

Зважаючи на зазначене, мету виховання педолог вбачав у «формуванні емоційно багатой, добре організованої, яскраво цілеспрямованої дитини». На думку вченого, «діти, які не відповідають окресленій тріаді (у цілому чи за в частинах) є якраз «важкими дітьми» [5, с. 14].

Психолог запропонував з точки зору доступності педагогічного впливу поділяти дітей на дві категорії:

- а) діти, важка виховуваність яких зумовлена, в основному, причинами внутрішньобіологічного характеру (не піддаються або дуже важко піддаються лікувально-виховному впливу);
- б) діти, важковиховуваність яких зумовлена, в основному, умовами їх соціального середовища, умовами їх виховання, тобто дитина виявляється «вибитою із соціальної колії» [5, с. 14].

Відтак, до першої групи ним віднесено біогенно важких дітей, а до другої – соціогенно важких дітей. До першої групи входили діти з органічними, анатомічними та хімічними вадами – ідіоти, імбецили, епілептики.

У публікації акцент зроблено саме на аналізі особливостей другої групи дітей, так званих «вибитих із соціальної колії».

А. Залкінд звертав увагу, що саме такі «важкі діти» дуже часто володіють необхідними якостями для хорошої самоорганізації. Він роз'яснював, що «потворні хворі прояви їх поведінки зумовлені лише тим, що ці цінні їх якості були або подавлені, закорковані, загальмовані, або ж односторонньо спрямовані, або хаотично розпилені». Тому «хвора», «важка», «огидна» риса характеру, різко виявлена, зазвичай у таких випадках виявляється неправильним переміщенням притаманної дітям енергії, яка волею виховання, натомість корисних, спрямована на шкідливі шляхи [5, с. 15].

Дитячу «аморальність» він називав «важкою» дитячою рисою, що є наслідком дитячої бездоглядності або штучно культивованої міщансько-буржуазної сім'єю дитячої самотності.

Психолог зауважував, що часто «аморальні» діти є емоційно багатими, але середовище не надає їм потрібного матеріалу для здорової організації і соціально корисного спрямування. У цьому він вбачав «корінь горезвісної аморальності важких дітей» [5, с. 16].

На думку А. Залкінда, «не така страшна дефективна дитина, як її малюють. Вона страшна лише зовні, внутрішньо вона здорова, здорова і здорова. Вона лише дезорганізована хворим середовищем, на деякий час «вибита з соціальної колії» – на час, доки її зрозуміють і створять довкола здорове середовище» [5, с. 17].

Психолог вказував, що морально дефективні діти є як серед бездоглядних та безпритульних, так і серед дітей у сім'ях. У публікації він вдався до аналізу особливостей кожної з груп дітей.

Важливим у роботі з «важкими» дітьми вчений вважав правильну діагностику першопричин їх «важкості». Відтак, категорично не погоджувався з поясненням важкого дитинства виключно біологічними чинниками («Обережніше з біологізацією проблеми важкого дитинства» [5, с. 29].

Арон Залкінд переконував, що вивчення минулого дитини з його проявами в новому педагогічному середовищі дає змогу виявити, що «хворобливі» якості дитини є безпосереднім відображенням тих зовнішніх подразників, тих виховних вражень, впливу яких вона зазнала [5, с. 29]. Організацію здорового середовища він вважав вирішальним діагностичним засобом.

Педологом виділено умови діагностичної відмінності:

- 1) детальне знайомство з минулим виховним середовищем;
- 2) організація нормального педагогічного середовища;
- 3) біологічне дослідження дитини;
- 4) детальне спостереження за психофізіологічною динамікою дитини за усіма елементами її поведінки в новому середовищі, при вмілому комбінуванні потрібних подразників.

Позицію А. Залкінда розділяв і видатний білоруський радянський психолог, засновник культурно-історичної школи в психології, на якій базується психологічна теорія діяльності Л. С. Виготський. Приміром, в журналі «Педология» у статті «Основные положения плана педологической работы исследовательской работы в области трудного детства» (1929) учений писав про необхідність при розробці змісту такої діяльності враховувати 4 основні критерії, серед яких другим та третім було названо «вивчення соціальної обумовленості розвитку важкого дитинства (як соціогенних, так і біогенних випадків)» та «розкриття динаміки розвитку важкого дитинства (динаміка конфлікту, динаміка аномалій характеру і всіх механізмів утворення важковиховуваності і її подолання)» [6, с. 336].

У статті Л. Виготський наголошував на потребі з'ясування впливу середовищного чинника на розвиток важкого дитинства, звертаючись до тез професора А. Залкінда, який зазначав, що «основна дослідницька увага повинна бути приділена саме педагогічному процесу» [6, 1929, с.338].

У плані роботи з дефективними учнями Лев Семенович конкретизував такі типи і види важкого дитинства, що підлягали вивченню: важкі діти в масовій школі, важковиховувані діти у власному значенні цього слова (безпритульні, правопорушники, педагогічно занедбані), психо- і невропатичні діти, розумово відсталі, сліпі, глухонімі, логопати, психічно і фізично хворі [6, с.338-339]. Ученим наголошено, що саме проблема соціогенно важкого дитинства «фактично не розробляється в тому напрямі, що потрібно» і обмежується випадковими дослідженнями [6, с.339]. Важливо, на думку Л. Виготського, звернути увагу на вивчення соціальної обумовленості розвитку і перевиховання важко дитини [6, с.340].

Вивченню особливостей впливу соціального середовища та причин появи морально дефективних дітей, зокрема дітей-дезорганізаторів, на практиці присвячена публікація в журналі «Шлях освіти» О. Мухіної «Діти-дезорганізатори» (1929) [7]. Дослідниця зауважила, що «вивчення дитячих колективів привело Харківський кабінет соціальної педагогіки до думки виділити окремо питання про дезорганізаторів [7, с. 46].

У статті авторка звернула увагу на те, що діти-дезорганізатори у більшості вивчаються з біологічної точки («здебільша тут орієнтація була на відхилення біологічне, тобто на дітей розумово-відсталіх, невропатів, епілептиків, фізично-дефективних і т. д.), а «ми ж ставимо проблему так: вивчаємо шкільні дитколективи і вивчаємо тих, хто дезорганізував роботу й поведінку колективу, а потім вже вивчаємо цих дезорганізаторів. Це принципово не одне і теж, бо не всі діти, що випадають з колективу, мають органічні, або взагалі будь-які дефекти. За дезорганізаторів ми вважаємо тих учнів, що підчас організованого шкільного життя, підчас чи то навчальної, чи то громадської праці дитколективів, активно, чи пасивно заважають роботі, уникають, при чому це спостерігається не випадково, а систематично. Ці діти вимагають до себе великої уваги керівника і різних спеціальних виховних впливів, що далеко не завжди дають позитивні ефекти» [7, с. 47].

Дослідницею було проаналізовано анкети з 74-х шкільних груп (200 учнів, де 67 – сільських, 133 – міських). Проявами моральної дефективної поведінки було названо відволікання під час виконання певної роботи, сварки, бійки, неслухняність, лайку, упертість, ледачість, невивчливість, грубість, псування чужих речей, брехливість, гнівливість, ефективність, крадіжки, паління цигарок.

О. Мухіна у публікації навела такі факти: «На першому місці стоять – незацікавленість процесом навчання, агресивна поведінка і лінощі, упертість, небажання виконувати інструкцію. Взагалі, агресивність становить найбільшу частину всіх вчинків дезорганізаторів. Цікаво

відмітити, що всі ті антисоціальні вчинки, що їх виявляють дезорганізатори в школі, стосуються здебільшого не індивідуальної поведінки окремих дітей. На три чверті дезорганізатори виконують свої дезорганізаційні вчинки разом з іншими дітьми, при чому в половині випадків ініціатива належить їм» [7, с. 47].

Ученою були зібрані відомості про колективне життя морально дефективних дітей поза школою і виявлено, що «майже всі дезорганізатори бувають активними членами вуличних колективів... Діяльність цих колективів, головним чином, ігрова, але великий відсоток їх має і хуліганські нахили. Дезорганізатори деяких шкіл перебувають, головним чином, у колективах хуліганських. Роль дезорганізаторів у вуличних колективах переважно переймальна, лише незначний відсоток їх ватажує в цих колективах. Це має велике для педагога значення, бо воно вказує на те, що діти – дезорганізатори саме тут набувають своїх навичок» [7, с. 49]. Це є одним із доказів впливу соціального середовища.

Предметом досліджень соціальних причин появи морально дефективних дітей стала й сім'я як соціальний інститут. Аналіз анкет батьків та педагогів, здійснений О. Мухіною, засвідчив, що «вчителі й батьки не знають або дуже мало знають цих дітей... відповідні пункти анкети дуже часто залишаються без відповіді» [7, с.50].

Дослідницею О. Мухіною було вивчено взаємовідносини учнів – дезорганізаторів з сім'єю та ставлення до них товаришів і педагогів у школі. Отримані дані дали їй змогу констатувати, що «вдома 50% дезорганізаторів слухають батьків і допомагають їм, в 45% випадків вони бояться батьків, особливо батька (а у сільських 48%), грубо поводяться з усіма дорослими в сім'ї %. У селянських дітей відсоток тих, що допомагають батькам вищий (70%), але тут вищий відсоток і тих, що бояться батька. Проте батьки в 70% незадоволені поведінкою цих дітей, звертаються до школи, жаліючись на неслухняність (50%), грубе поводження (50%), на нервовість, хуліганство, крадіжки, негативне ставлення до навчання і т. д.» [7, с.50].

З'ясовано, що основними засобами впливу у боротьбі з поведінкою дезорганізаторів, які вживають батьки, були бійка, поради, бесіди, а у 17% випадків – ніяких. Батьки вживали й інших заходів, як-от: позбавлення розваг, речей, лікування тощо, але це лише в незначному відсоткові. Успішністю та поведінкою дезорганізаторів далеко не всі батьки цікавляться (у місті 33%, у селі 43%). Решта батьків або зовсім не цікавляться успішністю своїх дітей, і взагалі нічим в їх житті, або цікавляться лише годуванням їх, одяганням, приладдям для школи й т. ін.

Натомість педагог, шукаючи ефективних заходів, випробовує всі, що він їх має. Але основні з них такі: бесіди й розмови, вплив через органи самоврядування, виклик батьків, ізоляція, далі йдуть такі, як тимчасове виключення, лікування і т. п., але в незначній кількості відсотків. У селі вчитель частіше викликає батьків і значно рідше впливає через самоврядування.

О. Мухіна зауважувала, що «всі ці факти батьківських та шкільних заходів свідчать про те, що методи впливів здебільшого невірні і навіть шкідливі. Слід значно глибше підійти до всіх факторів життя учнів – дезорганізаторів, щоб знати ті заходи, що дадуть позитивніші результати» [7]. Для того, аби краще виявити поведінку дезорганізаторів, було зібрано відомості про їхнє колективне життя поза школою. З'ясувалося, що майже всі вони є активними членами вуличних колективів, переважно входять до груп дітей, старших від них за віком. «Діяльність цих колективів, – зауважувала авторка, – головним чином ігрова, але великий відсоток їх має і хуліганські нахили. Дезорганізатори деяких шкіл перебувають головним чином у колективах хуліганських. Роль дезорганізаторів у вуличних колективах переважно переймальна, лише незначний відсоток їх ватажує в цих колективах. Це має велике для педагога значення, бо воно вказує на те, що діти-дезорганізатори саме тут набувають своїх звичок» [7, с. 49].

Дослідниця писала: «Звернімо увагу на родинний стан дітей дезорганізаторів. 32 % з них напівсироти, при чому в два з половиною рази частіше нема батька і є лише мати, тобто напівсирітство якісно і кількісно дезорганізаторів носить другий характер, як взагалі у дітей. Кількість членів сім'ї досить велика, 4 – 5 членів 60% у міських і 33% у сільських, 6–7 членів 23% у місті і 30% у селі. Матеріальна забезпеченість недостатня. В 47% дітей міста і 41% села недостатнє харчування. Санітарно-гігієнічні умови, в яких живуть дезорганізатори такі, що лише 34% дітей міста і 28% дітей села мають окреме ліжко або, краще сказати, сплять окремо, бо здебільшого це не ліжко, а підлога, піч, скриня і т. д. Охайність у квартирі, та одягу і білизни спостерігається лише в 45% учнів міста та 50% села» [7, с.51].

До всіх цих негативних моментів, культурного стану життя родини наших дезорганізаторів, – констатувала О. Мухіна, – ще треба додати декілька фактів, що безумовно мають свій вплив на поведінку дітей. Річ у тім, що наші матеріали свідчать і про те, що в сім'ях дезорганізаторів між дорослими систематично трапляються лайки та сварки (у місті 40%, на селі 58%): бійки (15% у місті, 20% на селі), пияцтво, розпутство та азартні гри (11% у місті, 29% на селі). При такому стані було б дивно, коли б дитина не виявляла тих негативних рис, які ми «спостерігаємо в найяскравішій формі у дезорганізаторів» [7, с.51].

На думку О. Мухіної, діти-дезорганізатори – це здебільшого діти з великою, але малосформованою й маловнормованою активністю. У відповідних умовах вони з дезорганізаторів стають організаторами. Свої звички вони переймають від старших дітей на вулиці або в несприятливих умовах домашнього життя, що зазвичай у них є гіршими, ніж у решти дітей. Батьки й педагоги знають цих дітей дуже мало, й переважно з негативного боку. Ті заходи впливу, які вони вживають щодо них, – переважно непедагогічні і тому не дають якихось конкретних позитивних наслідків. Щоб зробити з цих дітей корисних членів суспільства, потрібно мобілізувати навколо цієї проблеми не лише увагу педагогів, а й широких громадських кіл [7, с. 51–52].

Висновки. Отже, здійснений аналіз поглядів педологів на проблему морально дефективного дитинства на сторінках педагогічних журналів, зокрема «Шлях освіти», «Путь просвещения», «Педология», «Наша школа» та ін., дав змогу зробити певні узагальнення. Окрім домінуючого у тогочасній науці біологізаторського підходу до розуміння причин появи морально дефективних дітей, у працях окремих педагогів та психологів досліджуваного періоду обґрунтовано роль соціального середовища як чинника морально дефективного дитинства. Так, у статтях А. Залкінда, Л. Виготського, О. Мухіної, М. Тарасевича доведено, що морально дефективна дитина – здебільшого дитина не з вродженими органічними вадами, але «вибита із соціальної колії». Відтак, педологи вважали, що причину моральної дефективності варто шукати у соціально-економічних та культурно-педагогічних умовах розвитку та виховання дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ: Національна академія педагогічних наук України. 2018. 40 с.
2. Бастун Н. Діти – війна – стрес. Режим доступу : <https://samumray.in.ua/diti-vijna-stres-n-a-bastun> [Дата звернення 03 листопада 2019].
3. Тарасевич Н. Педология и ее значение в современном педагогическом. Путь просвещения, 1923. №4. С. 1–22.
4. Тарасевич Н. Детская моральная дефективность. Наша школа, 1924. № 3. С. 48–52.
5. Залкинд А. Выбитые из социальной колеи дети. Путь просвещения, 1925. №7-8. С. 9–40.
6. Виготский Л. Основные положения плана педологической исследовательской работы в области трудного детства. Педология, 1929. №3(5). С. 333–342.
7. Мухіна О. Діти-дезорганізатори». Шлях освіти, 1929. №12. С. 46-52.